

Wiedemanni keelekonverentsi peateemaks olid nimed

Tänavusel Wiedemanni keelepäeval räägiti nimedest, nimede uurimisest ja nimede uurijatest.

Keelepäeva juhatasid sisse Väike-Maarja gümnaasiumi tütarlaste (juhendaja Ly Ipsberg) nimeteemalised laulud: Tiina Kippeli „Virumaa laul“ ning Henno Käo ja Priit Pajusaare „Eesti kaart“.

Vallavanem **Indrek Kesküla** ütles keelepäeva avades, et maailmas kõneldakse üle 6000 keele ja Euroopas on ligikaudu 225 põhikeelt, aga et ainult sajakonnas keeles saab omandada kõrgharidust. 90% keeltest on eesti keelest veel väiksema kasutajaskonnaga. Kuid me oleme oma keelega lausa maailma tipus, sest keeletehnoloogide hinnangul kuulub eesti keel 100 kõige arenenuma ja säilimisvõimelisema keele hulka.

Indrek Kesküla sõnul on haldusreformist tulenevalt poliitilises teatris praegu kuum kliima ja see on tihedalt seotud ka kohanimedega. Mis saab uue ühisvalla nimeks? Väike-Maarja ja Rakke valla ühinemisläbirääkimistel pakuti Rakke poolt ühendvalla nimeks välja mitmeid nimevariante: Väike-Rakke, Rakke-Maarja, Maarja-Rakke. Väike-Maarja pooldas oma ajaloolise nimekuju säilimist. Pöörduti Eesti kohanimenõukogu poole, kes toetas meie mõttelaadi ja kinnitas, et ühise valla nimeks võiks olla Väike-Maarja, kompromissina tuleks kõne alla ka Pandivere nimi. Praegu veel ei teagi täpselt, mis nime kandvasse valda istutatakse keeletamm järgmisel aastal, peaasi on aga, et siin väärtustatakse eesti kultuuri ja eesti keelt.

Haridus- ja Teadusministeeriumi tervitused andis edasi keeleosakonna nõunik **Kadri Sõrmus**. Ka tema keskendus oma esinemises tänavuse konverentsi ettekandeid siduvale nimeteemale. Nimi on väga tähendusrikas, tulevikku vaatav ja oleviku ning hoiakuid peegeldav, nimi on kõikidele kultuuridele omane, nimi kannab traditsioone ja väärtusi. Nimepanekuga on mingis kontekstis kokku puutunud kõik inimesed. Nimi ei näita mitte nimekandja, vaid nimepanija otsust, tema nägemust ja maailmapilti. Ettevõtete nimedega on samamoodi: näiteks Eesti Post muutus Omnivaks, Eesti Telefon Elioniks – uus nimi on küll rahvusvaheline, aga enam mitte nii omane. „Eesti kohanimeraamat“ enam kui 6000 artikliga ilmus just õigel ajal, sellele saab tugineda uute nimede otsimisel ka haldusreformi käigus. Kohanimeraamat aitab meeles pidada möödunud aegade lugusid ja jõuab kord ka moodsasse vormi – kaardirakendustesse ja nutiseadmetesse.

HTM-il on auraamat, kuhu Wiedemanni keeleauhinna laureaadiid on alates 2008. aastast oma nime kirjutanud. Kadri Sõrmus kutsus raamatu juurde tänavuse keeleauhinna laureaadi – oli saanud Marja Kallasmaa kord oma nimi sellesse auväärseesse raamatusse kirja panna.

Keeleauhinna laureaat **Marja Kallasmaa** rääkis oma ettekandes kohanimedesse puutuvast ja „Eesti kohanimeraamatust“. Et kohanimedele uurida, on vaja kõigepealt nimed kokku koguda. Kohanimeraamatu koostajate töö aluseks oli Emakeele Seltsi ja Eesti Keele Instituudi kohanimemkartoteek – umbes pool miljonit sedelit, mis kogutud aastatel 1922-2000. See kogu on ka digiteeritud, pole küll päris avalik, aga teadjad saavad sellele ligi. Kohanimedest on

digiteeritud veel geograaf Endel Varepi kogu ning osa Gustav Vilbaste kogust, samuti on digiteeritud Peeter Pälli koostatud Eesti Keele Instituudi kohanimeandmebaas KNAB.

Me tunneme kohanimed ära, aga mille järgi, kuidas neid defineerida? Entsüklopeedias on kirjas, et kohanimi on geograafilise objekti – mandri, mere, saare, järve, mäe, asula vm nimi. Keeleteadlased lähtuvad kindlast kohanimetüüpide kogust. Kui püüaksime kohanime defineerida, sattuksime raskustesse, üld- ja kohanimede piir ei ole selge. Kõik oleneb sellest, mille võtame taustsüsteemiks. Kui võtame talu, siis seal on maastikuterminid mets, mägi, järv, koppel jne. Kui võtame taustaks küla, jääb sellest väheks, siis liidetakse talunimi ette või pannakse metsale, mäele jne oma iseloomulik nimi. Näiteks Keldrijuurde põld. Keldri juures asuv. Kas see on nimi? Üld- ja pärisnimede vahel on n-ö hägune ala, olenevalt taustsüsteemist saab vaadata, kas on nimi või ei ole. Näiteks liitsõna, mille teine osis on kaevu – Väike-Maarja piirkonnas on Vao külaga liidetud Imakaevu ja Metskaevu.

Marja Kallasmaa tõi oma ettekandes Väike-Maarja piirkonnaga seotud näiteid. Kuna tema ise ei ole Väike-Maarja kandiga spetsiaalselt tegelenud, tugines ta Marje Joalau siitkandist kogutud materjalile. Väike-Maarja kihelkond on asustusala väga vana piirkond. „Eesti kohanimeraamat“ sisaldab Väike-Maarjast 53 kohanimeartiklit, seal on kirjas 11 külanime, mille esmamaining 13. sajandist. Taani hindamisraamatus on neid seitse: Aburi, Assamalla, Karunga, Kullenga, Kärsta, Tõnuvere ja Veadla, lisaks muudes 13. sajandi dokumentides Kadila, Pandivere, Vao ja Äntu.

Eestis on kahte tüüpi nimekooslusi. Saaremaal talunimi, mille ümber on koondunud muud üksused. Virumaal on teine nimekoosluse tüüp – küla nimi ja talude nimed, loodusnimesid on vähe. Eipri külas näiteks oli 50 talu kohta registreeritud ainult kolm loodusnime: Puhaorg, Puhaoru jõgi ja Salu, aga ka näiteks Eipri tiik, Karja kaev, Eipri kõrts, Eipri pood, Eipri priisimaja, uus kontor.

Loodusobjekte on nimetatud talunimede abil, näiteks Jaagu heinamaa, Jaagu karjamaa, Jaagu põld jne. Kohanimi on seotud ainult ühe kohaga, tegelikkuses on erinevates küldes samaseid talunimesid. Loomulikus kohanimetüüpi talunimed ei kordu, kõrvalolevas külas võib sama talunimi olla. Kohanimetüüpi järgi ei tohi ühes vallas külanimed korduda. Saaremaal näiteks tuleb haldusreformist tulenevalt muuta üle kuuekümmend külanime.

Ellu Moisa küsimusele, mis on saanud Eduard Leppiku kogutud rohkearvulistest kohanimetüüpidest, vastas Marja Kallasmaa, et Leppiku omakäelised nimesildid on kõik kenasti olemas. Sedelkogud säilitatakse kartoteegikastides, omakäelisi sedeleid oli tal oma 20 000. Need on digiteeritud, saab vaadata internetis ja kasutada.

Jüri Valge küsis, et kui Saaremaal tuleb nii palju kohanimetüüpe muuta, kas siis ehk ei tuleks kõne alla kohanimetüüpi muutmine. Marja Kallasmaa selgitas, et tuletõrje ja päästemeetmed peavad näiteks täpselt teadma, millise kohaga Saaremaal tegemist. Korduvatele külanimedele tuleks seal lisada kas endine mõisavalla nimi või kui ka see kordub, siis leida mingi muu lahendus. Kohalikud otsustavad, mida valivad. Kohanimetüüpide kogust on praeguseks oma ettepanekud teinud.

Kodukandi huvitavamatest kohanimedest rääkis Väike-Maarja gümnaasiumi abiturient **Ranno Rajaste**, juhendaja õpetaja Merike Kuhhi. Oma uurimistöökäigus keskendus ta kodukihelkonna küladele, tuginedes keeleteadlase Lauri Kettuneni ja koduloolase Heino Rossi kirjapandule. Simuna kihelkond kuulus ajalooliselt Lemmu muinaskihelkonna koosseisu. Simuna kihelkonna külad on väga vanad, neil on omapärased nimed: Salla, Kärü, Kõrvelaane, Venevere, Lasinurme, Emumäe, Mäiste, Rakke, Koila, Avispea, Määri, Avanduse jne. Nimed on kujunenud kas vanade isikute või pühakute nimede alusel või tulenenud hoopis sõna tähenduslikust sisust, tähendused pole aga pelgalt faktid, vaid ka faktidel põhinevad oletused.

Ranno ettekandest saime teada, et näiteks Lasinurme oli Kalevipoja hobuse vähkremiskoht, mille tulemusena see Emumäe kokku ajas. Saime teada ka, et Simuna varasem nimetus Katkuküla ei tulenenud mitte katkust kui laastavast tõvest, vaid hoopis allikaterohke või soise ala tähendusest.

Mari Tarand tänas Ranno Rajastet väga ilusa ettekande eest ja uuris, et kas noormehel tulevikuplaanid juba tehtud. Ranno vastusest kõlas, et siht on pigem reaalsuuna peale, ilmselt infotehnoloogia-, mitte keelealane. Sellest on muidugi kahju, sest Ranno ettekanne oli väga hästi koostatud ja väga hästi ette kantud.

Eesti Keele Instituudi vanemleksikograaf **Tiina Laansalu** rääkis Marja Kallasmaast. Kes on Marja Kallasmaa? Enne 2016. aastat ei pruukinud paljud seda nime teadagi. Kehrast pärit, Hiiumaa juurtega, 1993. aastast doktorikraadiga teadur. Marja isikule langes suurem tähelepanu pärast „Eesti kohanimeraamatu“ valmimist. Kohanimede juurde suunas teda Paul Ariste, juhendajaks oli Valdek Pall. Väikese murdesõnastiku koostamine oli tema esimene päristöö Eesti Keele Instituudis. Teda iseloomustab tohutu andmestiku valdamine ning suutlikkus neid andmeid analüüsida ja mõtestada. Avara pilguga uurijana peab ta kursis olema n-ö nimemoodidega. Kohanimenõukogu liikmena tuleb tal olla osaline ka nimekorralduses praeguse haldusreformi kontekstis. Eesti nimeteadusel on vedanud, et on saanud endale Marja Kallasmaa.

Kohanimedest ja „Eesti kohanimeraamatu“ koostamisest rääkis Eesti Keele Instituudi peakeelekorraldaja **Peeter Päll**. Kuidas kohanimeraamatut tehti ja kas midagi jäi kohanimeraamatu raamide taha? Raamatu koostamisega oli seotud suur autorite kollektiiv – nimeselts. Nimeselts sai kokku 2000. aastal ja kuna Eestis puudus kokkuvõttev teos kohanimedest, otsustati see luua. Kaaluti, kas teha teaduslikku või rahvale mõeldud varianti. Otsustati viimase kasuks – see on mõeldud laiale kasutajaskonnale (märksõnad: lihtsus ja lühidus), ent on kasulik ka keeleteadlastele, ajaloolastele, kodu-uurijatele, etnograafidele jt.

Raamatu koostamiseks plaaniti esialgu viis aastat, tegelikult kestis töö kokku seitse ja pool aastat. Raamat valmis Eesti Keele Instituudi, Võru Instituudi ja Eesti Kirjandusmuuseumi koostöös. Marja Kallasmaa koostatud on pool raamatu materjalist, teiste uurijate vahel jaotub teine pool.

Mida tõi kohanimeraamat uut? See on esimene süstemaatiline kogu Eestit hõlmav ülevaade, mis sisaldab väga palju põhjalikku ja kasulikku infot kohanimede kohta. Raamat tuli väga mahukas, aga suudeti ikka ühe raamatuna välja anda. Raamat tuleb ka veebi, aga enne täieneb

veel, sest on otsustatud oodata ära haldusreformi tulemused. Saaremaa külade kõrval tuleb külade nimemuutusi mujalgi, muutmisele läheb kokku umbes 100 nime, mis muutuvad küll kohmakamaks, aga ära ei kao. Haldusreform loob ka selliseid olukordi, millele praegu veel lahendust ei ole, kohanimeraamatus peab see aga kuidagi kajastuma. Näiteks saab Pärnu linn edaspidi osaks Pärnu linnast, mille koosseisu kuulub ka ümberkaudseid asulaid. Selliseid olukordi tekkib mujalgi – näiteks Valgas, Narva-Jõesuus jne.

Tartu Ülikooli professor **Birute Klaas-Lang** andis ülevaate konkursist „Eesti asutusele eesti nimi“. Meie avalikus ruumis on palju võõrkeelsust. Sellest tulenevalt otsustas Eesti keelenõukogu korraldada mainekujunduskampania, nimevõistluse EHE EESTI – EESTI ETTEVÖTTELE EESTI NIMI.

Birute Klaas-Lang tõi näiteid 2016. aasta 14. märtsi Postimehes ilmunud Ilmar Tomuski artiklist „Paneme Eesti firmale eesti nime!“ Seal oli näha, kuidas ilusad eestikeelsed firmanimed on muutunud võõrasteks ja raskesti hääldatavateks:

- Aktsiaselts Hansapank – Swedbank AS;
- Aktsiaselts REGIO – AS Reach-U;
- Aktsiaselts Põlva Piim – AS PP Sales;
- AS Viisnurk – Skano Group AS;
- Osaühing Virumaa Puidutööstus – Made Est OÜ;
- Aktsiaselts Saare Töölaevad – Baltic Workboats AS;
- Aktsiaselts Järvakandi Klaas – O-I Production Estonia AS;
- Aktsiaselts Rakvere Lihakombinaat – AS HKScan Estonia.

Töörühm, mida juhtis Helle Metslang ning kuhu kuulusid Aime Klandorf, Birute Klaas-Lang, Ilmar Tomusk, Peeter Päll ja Paul-Eerik Rummo, koostas nimekonkursi statuudi. Konkursile tuli sadakond ettepanekut. Võitjad: tööstus – Puupagana OÜ; teenindus – Valge Klaar; vabaihendused – Sõltumatu Tantsu Lava; aasta uustulnukas – OÜ Tulõtungal.

Tallinna Ülikooli lektor **Annika Hussar** rääkis oma ettekandes eestlaste eesnimelise kasutusest ja tähendusega eesnimedest. Ta on mõne viimase aasta jooksul hoolega jälginud eestlaste nimepanekute edetabelit. Tipus on rahvusvahelised nimed, näiteks on Maria, Sofia, Karl, Robin, Sebastian on kõige populaarsemad. Ta jälgib aga ka seda suundumust, mis vähema kasutusega nimede puhul esile tuleb.

Tähendusega nimesid on hakatud järjest rohkem panema. On väga erinevaid, selliseid, mis toetuvad selgelt eesti tüvele, aga ka neid, mida on alles viimasel ajal panema hakatud. Pannakse selliseid nimesid, millel varasemast eestipärase nime maine ja mida varem kasutatud, aga ka selliseid, mille puhul on selge, et tähendus on oma osa mänginud: Säde, Pihel, Hele, Marju, Roosi, Marii, Marja, Kirsi-Mari, Hele-Päike, Kalju, Neeme. Nende kasutus on väga ebaühtlane, paljude puhul esinemine väga väike. Täheendusega nime saab neli-viis tüdrukut sajast, poisse kaks sajast. Aga näiteks Säde, mida eelmisel aastal pandi 36 tüdrukule, on 50 populaarsema nime hulgas.

Põgus pilk nimelukku näitab, et praegu on kolmas kord kui sellised tähendusega nimed sattuvad nimepanekus olulisemale kohale. Kõige varasemad olid 13.-15. sajandist, ristiusu levikuga tulid kaasa uued nimed, need said ülekaalu 16. sajandil ja jäid kasutusse mitmesajaks aastaks. Näiteks Liisu, Ann, Jaan, Priit, mida eestipäraseks peame, olid siis valdavad. 19. sajandi lõpus hakkas nimepilt taas muutuma.

Teine eestipäraste nimede paneku kõrgega oli seotud eestistamisega. See puudutas põhiliselt perenimesid, aga lastele hakati siis eestipäraseid eesnimesid panema. Nimesid tutvustati kalendrites, soovitati: Aare, Eha, Kalju, Õie, püüti ristiusu eelseid nimesid meelde tuletada ja kolmanda võimalusena soovitati nimesid laenata lähisugulaskeeltest: Toivo, Väino, Aino, Helmi.

Pikka aega on rahvusvahelised nimed kasutuses olnud, nüüd soovitakse vahelduseks taas midagi eestipärasemat. Üks rühm on selliseid nimesid, mis kirjeldavad sünniaega ja teisalt neid omadusi ja väärtusi, mida lapsele soovitakse nimega edasi anda. Nimes võib kajastuda loomingulisus, ka see, mida lapselt oodatakse. Vastukaaluks üldisele globaliseerumisele taotletakse ka midagi päris eestilikku.

Pärast konverentsiettekandeid seltsimajas suundusid keelepäevalised keeletammikusse, kus pandi Väike-Maarja gümnaasiumi tütarlaste tammelaulu saatel kasvama keeleauhinna tänavuse laureaadi Marja Kallasmaa nimipuu.

Keelepäeva korraldasid Haridus- ja Teadusministeerium, Emakeele Selts, Väike-Maarja vald ja Väike-Maarja Gümnaasium.

Ilve Tobreluts